

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE RUSYA VE ROMANYA'DAN GELEN YAHUDİ MUHACİRLER

Nurdan İPEK ŞEBER*

Özet

Mısır'dan çıkış ile başlayan Yahudilerin göç ve sürgün tarihi XIX. yüzyıl boyunca da devam etmiş, yaşadıkları yerlerde kendilerine yönelen öfke ve baskılara direnemeyen Yahudiler, başka topraklarda huzur aramışlardır. Kendisine sığınan mültecileri kabulde gösterdiği misafirperverlikle Osmanlı Devleti bu göç eden Yahudilerin durak noktalarından biri olmuştur. Rusya, Romanya gibi çeşitli ülkelerde karşılaştıkları zulüm ve baskılar sonucunda Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudiler, burada yeni bir yaşam aramışlardır. Ancak Yahudi meselesinin çıkışına kadar kendilerinden her türlü himayeyi esirgemeyen Osmanlı yöneticileri, Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurma istekleri karşısında Yahudilere yönelik tavrını değiştirmiş, bir taraftan Filistin'e yerleşme çabalarına karşı tedbirler alırken diğer taraftan da muhacirleri kabulde sınırlamalar getirmiştir.

Anahtar kelimeler: Yahudi, Muhacir, Osmanlı Devleti, Avrupa Basını, Filistin, Rusya, Romanya.

Giriş

Mısır'da yaşadıkları kölelik ve esaret dönemi, Yahudilerin yüzyıllar boyunca devam edecek olan sürgün ve baskılarla dolu tarihleri için bir başlangıç noktası olmuştur. M.Ö. 1250'de Mısır'dan çıkışla birlikte “*vaad edilmiş kutsal topraklara*” yerleşmeyi başaran Yahudiler, daha sonra Asur ve Babil Krallıkları tarafından bölgenin çeşitli yerlerine sürülmüşler, Pers hakimiyeti ile birlikte yeniden kutsal topraklarına dönmüşlerdir. Büyük İskender ve Yunan hakimiyeti

* Dr.; ipeknurdan@gmail.com.

altında bölgede yaşamaya devam eden Yahudiler için büyük sürgün dönemi ise Romalıların bölgeyi işgali ile başlamıştır. Romalıların kutsal inanç ve değerlerine karşı gelen Yahudilere karşı oluşan öfke M.Ö. 74'te Kudüs'teki tapınağın Romalılarca yakılmasıyla sonuçlanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmen kabulüyle birlikte Yahudilere karşı kin ve nefret çoğalmış, tüm bu tepkiler Yahudilerin dünyanın dört bir yanına göç ederek yayılmalarına neden olmuştur¹. Ancak gittikleri her yerde asimilasyon ya da sürgün seçenekleriyle baş başa kalmaya devam etmişlerdir. Asimilasyona karşılık sürgünü tercih eden Yahudi toplumu için bu sürgün hiçbir zaman kurtuluş ya da bir son olmamış, kısa bir süre sonra başlayacak yeni bir sürgünün başlangıcı olmuştur.

Kenan ülkesinden göç ederek Almanya, İngiltere, Fransa ve İspanya gibi Hıristiyan Avrupa ülkelerine yerleşen Yahudilerin toplumdaki dışlanma sebebini seçtikleri din ve bu dine özgü geliştirdikleri yaşam koşulları oluşturmuştur. 1096'daki Haçlı Seferi öncesinde Almanya'da başlayan Yahudi karşıtı hareketler kısa bir süre sonra İngiltere'de de görülmüş ve 1290 tarihinde Yahudiler İngiltere'den kovulmuşlardır. 1394'ten itibaren Fransa'da yaşamaları yasaklanmış, 1492 yılında da İspanya'da din değiştirme ve ölüm seçenekleriyle karşı karşıya kalmışlardır². Yahudi toplumunun yaşantısının Avrupa'da "demokrasi ve insan hakları" kavramlarının gelişmeye başlamasıyla birlikte olumlu yönde değişeceği beklenirken, bu kavramlarla birlikte ortaya çıkan "milliyetçilik" akımı Yahudiler için büyük bir tehlike arz etmiştir. Milliyetçiliğin ırkçılığa dönüşmesi ve Avrupa'da antisemitizmin hızla yayılması Yahudiler için de yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Baskı ve zulme daha fazla dayanamayan Yahudiler, çaresiz göç etmeyi tercih etmişler ve bu göç yollarının en önemli durak noktasını da Osmanlı Devleti teşkil etmiştir. Şüphesiz bunun en önemli nedeni, XV. yüzyıldan beri burada güvenle yaşayan soydaşlarının kendilerine anlattıkları ve Osmanlı Devleti'nin şimdiye kadar kendisine sığınan muhacirlere karşı olan misafirperver tutumu olmuştur.

Antisemitist nedenlerle Osmanlı Devleti'ne sığınma talepleri çeşitli zamanlarda söz konusu olmuş; ancak en yoğun göç 1880'lerin başından itibaren

¹ Ali Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, İstanbul 2006, s. 13.

² Arslan, *a.g.e.*, s. 15.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

görülmüştür. Avrupa ve Rusya'daki Yahudi düşmanlığının artması üzerine “aliyah” adı verilen bir göç dalgası başlamış ve bunun ilki 1881-1891 yılları arasında olurken, ikinci göç dalgası da bu tarihlerden sonra gerçekleşmiştir. Nitekim Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinden 500 bin kadar Yahudi, Amerika, İngiltere, Kanada ve Osmanlı topraklarına göç etmiştir³. Bu çalışmada hem büyük bir yekûn tutması, hem de konuyu sınırlandırmak açısından özellikle Rusya ve Romanya üzerinden gerçekleşen göçler ve Osmanlı Devleti'nin yeni misafirlerinin yurtiçinde ve yurtdışında uyandırdığı yankılar üzerinde durmaya çalışacağız.

I. Avrupa Basımında Yahudi Sorunu ve Yahudilerin Filistin'e Yerleşme İstekleri

Yahudi düşmanlığının kökenleri öncelikle dinî olmakla birlikte, sosyo-ekonomik etkenler de bunun tetikleyicisi olmuştur. Yahudilerin Hz. İsa'yı tanınamaları ve çarmıha gerilmesine neden olmaları Hıristiyanlarca Yahudilerden nefret etmek için geçerli bir sebeptir. Ayrıca XIX. yy.da Avrupa'da kapitalizmin yarattığı olumsuz ekonomik ve sosyal koşullar bu nefretin yükselişine önemli bir gerekçe daha oluşturmuştur. Nitekim kapitalizmin Yahudi bankerlerin bir eseri olarak görülmesi, ezilen orta ve alt sınıflarda Yahudi düşmanlığını hızlı bir şekilde artırmıştır. Bunun yanında sosyalizmin fikir babalarının da yine Yahudiler olması, milliyetçilerin Yahudilere yönelen düşmanlığının önemli bir sebebini teşkil etmiştir⁴. Yine Hıristiyanlığın yasakladığı faizle borç vermek, kendi dindaşları dışında, onlarda meşru olduğu için tefecilik yoluyla kazandıkları muazzam paralar ve borçlarını tahsil etmede gösterdikleri hoşgörüsüzlük bu nefretin bir diğer boyutunu oluşturmuştur.

Yahudi nefretinin ve düşmanlığının en fazla görüldüğü ülkelerden biri Rusya'dır. 1881'de Rus tahtına çıkan III. Aleksandr'ın takip ettiği tek bir Rus-Ortodoks milleti yaratma politikası, Rusyalı Yahudileri ya Ruslaşma ya da yaşadıkları topraklardan göç etme seçenekleriyle karşı karşıya bırakmıştır.

³ Bayram Kodaman - Nedim İpek, “Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmeleriyle İlgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Layiha”, *Bellekten*, LVII/219 (Ağustos 1993), 571.

⁴ Mim Kemal Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu*, İstanbul 1982, s. 27.

Mayıs 1882’de Çar Hükümeti’nin kabul ettiği “*Yahudiler Hakkında Muvakkat Nizam*” adlı kanun Yahudilerin yaşantısını daha da kısıtlayarak bu süreci hızlandırmıştır⁵. Bu kanun Yahudilerin emlak tasarrufunda bulunmalarına ve bazı vilayetlerde ikamet etmelerine sınırlamalar getirmiştir⁶. Rusya’da yapılan toplu göçlerin en büyük sebebinin oluşturduğu genelge ile getirilmiş olan sınırlamalar, Avrupa basınında önemli bir yere sahip olan “The Evening Star” gazetesinde de şu ifadelerle yer bulmuştur: “*Bu genelge geniş Yahudi nüfusunun yaşadığı yüzlerce köy ve kasabayı içermektedir. Buna göre Yahudiler, toprak satın alamayacak, madenlerde hisse sahibi olamayacak ve çalışmayacak, asker olmaları, tıp, hukuk okumaları, iyi bir meslek edinmeleri engellenecek, Hükümette görev alamayacak ve yaşam alanları on altı bölge ile sınırlandırılacaktır.*”⁷

Rusya’daki Yahudilere yapılan haksızlıklar Avrupa basınında sık sık yer almaya devam etmiş, bu konudaki gelişmeler ve yapılan teşebbüsler geniş yankılar uyandırmıştır. Herald gazetesinin 1883 yılında yayınladığı bir sayısında “Rusya’daki Yahudi Sorunu” başlığı altında Rusyalı Yahudilerin durumları ele alınmıştır: “*Rothschildlerin* de şikayet ettikleri gibi Rusya’daki Yahudilerin durumu oldukça üzücüdür. Rusya Amerikan Elevator Şirketi’nin kurucularından olan Prens Demidoff San Donato Rusya’daki semitik ilişkiler hakkında dikkate şayan bir makale yazmıştır. Prens sorunla nazikçe ilgilenilmesinden yanadır. Öncelikle Rusya’daki ve Almanya’daki Yahudilerin durumlarını karşılaştırmıştır. Rusya’daki Yahudilerin yoğun olarak buldukları şehirlerdeki durumun Almanya’daki Yahudilerin durumuyla karşılaştırılmayacak ölçüde kötü olduğunu, Almanya’da Yahudilerin birçok hakları olduğunu ifade etmiştir. Antisemitik kargaşalar olduğunda ve bundan dolayı Yahudilerin mallarına zarar geldiğinde Alman Landrecht’i* bu gibi problemleri çözmede oldukça iyi bir yol izlemektedir. Kargaşa bölgesinde*

⁵ Arslan, a.g.e., s.35.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.), 22/49.

⁷ BOA, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Belgeleri (HR.SYS.), 60/13.

* Almanya kökenli Yahudi bir aile olan Rothschildler, XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın çeşitli yerlerinde bankalar kurmuşlar ve oluşturdukları finans ağı sayesinde dünyanın en büyük banker ailesi olarak tanınmışlardır.

* Almanya’nın kuzeyinde Steinburg’a bağlı bir yerleşim yeri.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

yaşayanları aktif olarak katılsalar da katılmasalar da tamamen sorumlu ilan edip zararın hepsini o bölgenin insanlarından karşılamaktadır. Rusya'da ise durum tamamen farklı olup, burada Yahudilerin bir vatandaş olarak hiçbir hakları yoktur ve kolaylıkla kendilerine karşı gösterilen nefretin kurbanı olabilmektedirler.”⁸

Rusya'daki Yahudilere yapılan baskılara karşı özellikle Avrupa politikasında önemli rol oynayan Yahudilerden büyük tepkiler gelmiş ve bunun durdurulması için Avrupa'dan yardımlar istenmiştir. İngiltere Avam Kamarası azası olan Samuel Montague de başbakan Gladstone'a yazdığı mektubunda şiddetli bir üslupla bundan bahsetmiş ve İngiltere Hükümeti'nden bu konuda gerekeni yapmasını istemiştir. Ancak Gladstone beklenen açıklamayı yapmamakla birlikte Rusya'ya karşı oldukça çekimser bir tavır göstererek, önce meselenin doğruluğunun araştırılması gerektiğini söylemiş, ayrıca sanıldığıının aksine kendisinin Rusya Hükümeti üzerinde bir etkinliği olmadığını da eklemiştir. Mektubun ilginç bir tarafı da Montague'nün Rusya'dan kovulan Yahudileri Kudüs çevresine yerleştirmek için, eskiden ağır dille suçladığı ve itham ettiği Türklerden ve padişahın bu kez övgüyle bahsetmesi olmuştur⁹. Gladstone'un suya sabuna dokunmayan tavrından da anlaşılacağı üzere, İngiltere'de Hükümet ile kamuoyu Rusya'nın Yahudilere gösterdiği muameleye karşı farklı bir tutum içinde olmuştur. Kamuoyu Rusya'nın uygulamalarını haksız bulup eleştirirken, Hükümet sessiz kalmayı tercih etmiştir. Dönemin Petersburg sefiri Hüseyin Hüsnü Paşa'nın özel olarak aldığı bir bilgiye göre, Rusya, meselenin İngiltere tarafından siyasi bir şekle sokulmasının önüne geçmek için önceden tedbir almış, İngiltere Hükümeti'nin olaylara karşı sessiz kalmasını sağlamıştır¹⁰.

Bu durum tüm İngiliz matbuatı tarafından ilgi görürken Amerikan The Times gazetesi de konu hakkında önemli yorumlar yapmıştır: “*Mösyö Gladstone'un önce hakikati ortaya çıkarmak için araştırma yaptırmasını uygun buluyoruz, ancak diğer taraftan 1876 Bulgar İhtilaline önyak olduğunu da hatırlatmadan edemiyoruz. Zira İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ndeki Bulgarlar*

⁸ BOA, HR.SYS, 60/13.

⁹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlik Maruzatı (Y.PRK. EŞA), 13/69.

¹⁰ Vahdettin Engin, *Pazarlık*, İstanbul 2010, s. 28.

hakkındaki bilgisi, şimdi Rusya'daki Yahudiler hakkındaki bilgisinden daha fazla değildi. Mösyö Gladstone'a diyebiliriz ki, Rus Yahudilerinin karşılaştıkları eziyet o kadar derecede göze çarpmaktadır ki, bu hal 15 sene önce Avrupa Devletlerini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya benzemez.”¹¹

Yine Londra'da basılan “Zalamalud Rusya” adlı gazetenin 21 Eylül 1891 tarihli nüshasında da Rusya ve duruma ilgisiz kalan İngiltere hükümeti sert bir dille eleştirilmiştir. Gazetede Rusya'daki Yahudilerin gördükleri zulüm ve baskı anlatılırken, hiçbir Hıristiyan devletin tebaasını din namına bu şekilde cezalandırmadığı, medeniyetler nazarında silahsız ve müdafaasız bir cemaate karşı yapılan bu savaşın cinayet addedileceği, Rusya'nın gerçek dostlarının bunu ona hatırlatması gerektiği belirtilmiştir. Yine yer alan haberlerden birisi de Çariçe'nin resmigeçitte Musevi askerleri huzurunda istemediğidir. Bu haberin tekzip edilmesi üzerine de gazetede “geçitte tek bir Musevi askerinin olmadığı kesin olduğuna göre, herhalde burada kabahat Rus zabıtlindedir ki, bunlar yapmak istedikleri her şeyi Çariçe'nin emriymiş gibi gösterirler. Zaten Rusya'da her memur bir çar olduğundan memurlar akıllarına geleni sahte evraklarla yapmaktan geri durmazlar” şeklinde bir yorum yer almıştır¹².

Rusya'daki Yahudilerin durumu Avrupa'daki kamuoyu tarafından ne kadar eleştirilirse eleştirilsin, Rus Hükümeti bunun için herhangi bir önlem almayı düşünmemiştir. Hatta Musevilerin tefeci oldukları, köylüleri harap ettikleri, sarhoşluğu teşvik ettikleri, nihilist oldukları ve hafife cemiyetleri oluşturdukları, askerlikten kaçtıkları, ticarete fazla rekabet getirdikleri, Hıristiyanlara düşman oldukları gibi ithamlarla kendini savunmuş, eylemlerinin meşru olduğu iddiasında bulunmuştur¹³. Ancak ilginçtir ki Rusya, kendi topraklarında yaşayan Yahudileri kovmak için elinden geleni yaparken, daha sonra onların hamiliğine soyunmuş ve Filistin'de yerleşmeleri için büyük çaba sarf etmiştir. Tabii Rusya'nın bu himayedeki amacı daha önce Yahudilere karşı yaptıklarını telafi etmek değil, onları kullanmak suretiyle bölgede bir yer kapmak çabası olmuştur.

¹¹ BOA, Y.PRK. EŞA, 13/69.

¹² BOA, HR.SYS, 60/13.

¹³ BOA, Y.PRK.TKM, 22/49.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

Rusya'nın politikasında değişiklik yapmasını sağlayacak her türlü yaptırım denenmesine rağmen, Rusya hiçbir geri adım atmamıştır. Dünyaca ünlü pek çok Yahudi banker de Rusya ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini kullanmak suretiyle soydaşlarına yapılan haksız muamelenin durdurulması için araya girmiştir. Herald gazetesinde “Rusya ve Rothschildler” başlığı altında yer alan haberden de anlaşıldığı üzere bu konuda en çok gayret sarf edenlerden biri de ünlü Rothschild ailesi olmuştur. Nitekim borç para almak için Almanya'daki Rothschildlerden aracılık talebinde bulunan Rusya'ya cevap çok fazla gecikmemiştir: “*Rusya Hükümeti bu ülkede zulüm altında bulunan Yahudiler konusunda bir takım taahhütlerde bulunmadığı sürece talepleri karşılanmayacaktır.*” Rothschildlerin bu tavrı her ne kadar Rusya üzerinde bir işe yaramamış olsa da oldukça sempati toplamıştır. Zira para söz konusu olduğunda hiçbir şeyi görmemekle suçlanan Yahudi bankerlerin, hukukun olmadığı, doğru işlemediği bir ülkeye borç vermenin doğru olmadığını düşünerek ahlaki yaptırıma başvurmaları büyük takdir görmüştür¹⁴.

Buna rağmen Rusya, Yahudilerin sosyal ve sivil haklarında bir düzenleme getirmeme konusunda oldukça ısrarlı davranmıştır. Belki de bu durumun Rusya için en büyük getirisi, yardım alma umutları yok olunca ekonomik krizi atlamak için kendi öz kaynaklarına yönelmesi olmuştur. “*Genel olarak bilinmese de, aslında Rus Hükümeti Yahudi meselesinden dolayı Alman bankerlerden borç almak konusunda pek de istekli değildi. Alınan şartlı cevap karşısında da kendi başına kaynak aramaya başladı. M. De Giers Almanya'da başarılı bir operasyon gerçekleştirerek İmparator William'ın Prusya Landtagının* başkanına güvence vermesini sağlamış ve İmparator'un Rusya'ya desteğini sağlamıştır.*” Uzun yıllardır büyük kârlar elde eden yabancı bankerlerin yardımı olmaksızın alınan yeni hükümet borçları tüm St. Petersburg basınında çok olumlu karşılanmış ve ulusal bir dava olarak ele alınmıştır. Görüldüğü üzere, ileri gelen Yahudiler ve Yahudileri destekleyen basın tarafından Rusya aleyhinde pek çok faaliyet yürütülerek Rusya'nın siyasî alanda yalnız bırakılması sağlanmaya çalışılırken, bu amaca pek de ulaşılamamıştır. Nitekim Almanya'da da Yahudilerden yana pek olumlu hava esmediğinden,

¹⁴ BOA, HR.SYS, 60/13.

* Diyet Meclisi.

Rusya'daki Yahudi meselesi Rus-Alman siyasi ve ekonomik ilişkilerini etkilememiştir¹⁵.

Rusya'daki Yahudilerin yaşadıkları dram ve zorunlu göç olayları gazetelerde işlenerek tüm Avrupa'da onların lehine bir kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak yine bu gazetelerdeki haberlerden anlaşıldığına göre, artık bu göç sadece Yahudilerin huzur içinde yaşamalarını sağlamak amacıyla çıkmış, Yahudilerin önde gelenleri tarafından desteklenen siyasi bir hareket haline gelmiştir. Nitekim "The Evening Star" adlı gazetede "Filistin'e, Amerika'ya Değil" başlıklı haber bunu doğrular niteliktedir. Haberde Yahudi göçünün yönü belirtilmektedir. Bu konuda büyük çalışmalar yapan, Hirsch Fonu'nun Filedefiya'daki temsilcisi George Randorf çeşitli yerlere yazdığı yüz kadar mektupla, Rusya'dan göç edecek bir milyon kadar Yahudi'yi Amerika'ya gelmemeleri konusunda uyarılmış, buradaki Yahudilerin açlık ve sefalet içinde olduğunu söyleyerek göçün yönünü Filistin'e doğru kaydırmak istemiştir. Anlaşılan o ki, böylece Oliphant'ın en büyük rüyası olan kutsal topraklara yerleşme planı gerçekleştirilecektir. Randorf bu planın peşindeyken, maddî olarak oldukça iyi bir durumda olan New Jersey'deki üç koloni, Hirsch fonundan da destek alarak buraya gelebilecek olan kardeşleri için istihdam alanı yaratmak üzere fabrikalar açma hazırlıklarına başlamıştır. Ünlü banker Rotschild de göçmenlerin Filistin'e yerleştirilmesi planına büyük destek vermiş, hatta beklenen misafirler için iş alanı oluşturmak üzere Filistin'de çeşitli yollarla satın aldığı topraklarda geniş üzüm bağları oluşturmaya çalışmıştır. Ayrıca zaman zaman yayınladığı çeşitli raporlarla ABD'deki Yahudilerin çektiği ağır fakirliği anlatarak, Rusyalı Yahudilerin yerleşim için ABD'yi seçmelerini önlemeye yardımcı olmuştur¹⁶.

Ancak tüm bu tedbir ve çabalara rağmen, Yahudilerin ABD'ye göçleri engellenememiş, 1891 yılı içinde Rusya'dan göç edeceği tahmin edilen bir milyon Yahudi'nin 17.659'u ilk altı ay içinde Amerika'ya göç etmiştir. Bunda elbette ki Amerikan basınının Yahudilere verdiği destek ve Amerika'nın

¹⁵ BOA, HR.SYS, 60/13.

¹⁶ BOA, HR.SYS, 60/13.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

Petersburg'da bulunan sefirinin Rusya'daki Yahudilere yapılan eziyetleri durdurma konusundaki çabaları etkili olmuştur¹⁷.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti topraklarına yapılan Yahudi göçü artık siyasi bir amaca hizmet etmeye başlamıştır ve Rusya'daki Yahudi baskısı arttıkça bundan en çok zararı Yahudilerden sonra Osmanlı Hükümeti görmüştür. Çünkü bu baskılar bir taraftan Yahudilerin toplu halde göç edip Osmanlı sınırlarına yığılmalarına neden olurken, diğer taraftan da Osmanlı Devleti için Filistin meselesinin gündeme gelmesini sağlamıştır. Filistin'e topluca göç etme tartışılırken, birkaç yüz bin Yahudi'nin imparatorluğun tek bir bölgesinde toplanması ihtimali Osmanlı Hükümeti'ni alarma geçirmiştir. Nitekim bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde yeni bir ulusal kimlik sorunu ortaya çıkabilecektir. Bu durum Hükümeti bazı tedbirler almaya yöneltmiş, Osmanlı topraklarına giriş yapmak isteyen Yahudiler için bir takım sınırlamalar getirilmiştir. Buna göre, Rusya'daki Osmanlı konsoloslukları yalnızca Osmanlı uyruğuna geçmeyi kabul eden ve Filistin'den başka bir bölgeye yerleşme taahhüdünde bulunan Yahudilere pasaport verecektir. Bu önlemlerle birlikte Ignatieff'in hükümetinin düşmesi ve yerine geçen Kont Tolstoin'in daha ılımlı bir politika benimsemesi Rusya Yahudilerinin kolonizasyon projelerinin geçici olarak durmasını sağlamıştır. Buna karşın, şiddetli baskılara maruz kalmış olan Romanya Yahudileri konulan yerleşme yasağına rağmen tüm riskleri göze alarak Filistin'de tarıma dayalı koloniler oluşturma projesini hayata geçirmeye karar vermişlerdir¹⁸.

Yahudilere uygulanan çeşitli baskılar ve yasaklamalar bu yıllarda sadece Rusya'da değil, hemen hemen yaşadıkları her yerde görülen sıradan olaylar haline gelmiştir. Bunlar içinde Rusya ile yarışır bir vaziyete gelmiş ülkelerden biri de Romanya olmuştur. Bu yüzden Rusya'dan sonra en büyük toplu Yahudi göçleri Romanya'dan gerçekleşmiştir. Nitekim burada yaşayan Yahudilerin durumu da hiç iç açıcı değildir. Yahudi muhacirler için en çok çaba sarf edenlerden birisi olan, aynı zamanda İngiliz parlamentosu üyesi Mr. Lawrens Oliphant, Romanya'daki soydaşlarını ziyaretinde onların içinde buldukları durumun da Rusya'dakilerden farklı olmadığını görmüştür. Oliphant, Herald

¹⁷ BOA, Yıldız Arşivi Hususi Kısım Evrakı (YA.HUS.), 251/36.

¹⁸ BOA, HR.SYS, 58/7.

gazetesine verdiği demecinde, şu ana kadar Romanya’da bir isyan çıkmamış olmakla birlikte Balta’dan* Basarabya’ya kadar olan tüm Yahudi nüfusunun baskı altında olduğunu, sivil haklarından mahrum bırakıldıklarını, toprak alamadıklarını, ticaret yapamadıklarını, mesleklerini icra edemediklerini, hatta sokakta bile rahat dolaşamadıklarını bildirmiştir¹⁹.

Bu koşullar altında, Romanya’da yaşayan 256 bin Yahudi göç hazırlıklarına başlamıştır. Mr. Oliphant’ın demecinden anlaşıldığı üzere bu kabile Amerika’dan çok Filistin’e doğru yönelmiş, hatta Jassy’de toplanan Merkezi Yahudi Komitesi 200 franklık bir göç fonuyla bunları desteklemiştir. Oliphant ve James Alexandr bu konuda üstlendikleri misyonla “*o zamanın Musa’sı ve Aaron’u*” olarak görülmüştür. Rusya Yahudilerine eklenen Romanya Yahudileri Türk Hükümeti’ni oldukça güç bir durumda bırakacağından, Hükümet’in bir anda tepkisini çekmemek için olsa gerek, Oliphant bu göçü dört ay daha geciktirmek için Romanyalı Yahudilere adeta yalvarmıştır. Ancak tüm bu çalışmalara rağmen zihinlerde yer alan tereddüt yine aynı gazetede, “*Sultan’ın kendi topraklarında imparatorluk içinde bir imparatorluk istemeyeceği*” doğrultusunda bir yorumla dile getirilmiştir²⁰.

World gazetesinde de Osmanlı Sultanı’nın göçmenlere karşı tavrı eleştirilmiştir. Birçok Yahudi’nin Filistin’e yerleşmesine izin verilmemesi, Bükreş ve Odesa’daki sefaretlerde Yahudilere pasaport verilmesinin reddedilmesi Ortaçağ’ın karanlık zulümlerine ve hatta Yenidünya’daki Kızılderili katliamlarına benzetilmiştir. Sultan’ın İstanbul’da açlık sınırında bulunan 200 kadar Yahudi’ye karşı acımasız bir tutum takındığı ifade edilmiştir. Yine gazeteye göre, İstanbul’daki İngiltere etkisi sona erdiğine göre, Sultan’ın tavrını ancak ABD’den gelecek birkaç sözün değiştirebileceği belirtilmiştir²¹. Avrupa basınında Osmanlı Devleti aleyhinde bir kamuoyu yaratıp, Osmanlı Hükümeti’nin Yahudilerin Filistin’e yerleşmesine izin vermesini sağlamak amaçlı bu haberde dikkat çeken bir diğer nokta da Osmanlı-Amerika

* Ukrayna bölgesinde bir kent.

¹⁹ BOA, HR.SYS, 57/46.

²⁰ BOA, HR.SYS, 57/46.

²¹ BOA, HR.SYS, 57/46.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

ilişkilerinin oldukça yakınlaşması ve Amerika'nın Osmanlı Hükümeti üzerindeki etkisinin belirtilmesi olmuştur.

Ocak 1883'de Hayfa'da "Türkiye ve Yahudiler, İlginç Bir Uluslararası Sorun" başlığı altında yayınlanan yazıda, yine Osmanlı Hükümeti'nin Yahudi muhacirler için getirdiği yasak ve sınırlamalar eleştirilirken, aynı zamanda o dönemde yaşanan Yahudi muhacirler meselesi nezdinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyal ve siyasi şartlar göz önüne serilmiştir. Habere göre, Romanya'da Yahudilere gösterilen zulüm en üst raddeye ulaşınca kurtuluş için Türkiye'ye gelmeyi planlayan Yahudilerin buraya gelişi Hükümet tarafından konulan yasaklardan dolayı oldukça zor olmuş; ancak zorluklar bahşiş ve rüşvet yoluyla aşılmıştır. Rüşvet yoluyla elde ettikleri yerleşim hakkı ilk başlarda Romanyalı Yahudilere her türlü zorluğun bu yolla aşılabileceği fikrini vermiş olsa da, bu durum çok uzun sürmemiştir. Nitekim Yahudilerin saklanmaya bile gerek duymadan ülkeye giriş yaptıkları yüksek makamların kulağına gelmeye başlamış ve limanlardaki görevli memurlar bu konuda uyarılmıştır. Bu sert uyarıların sonucu olarak, içlerinde altı-yedi Romanya göçmeni ailenin de bulunduğu 120 Yahudi'yi taşıyan bir geminin Hayfa limanına girişi kaymakam tarafından engellenmiştir. Ancak gemiden inmesi yasaklanan yolcular arasında Avusturya ve İngiliz vatandaşlığında bulunanlar da mevcut olduğundan, bu durum Avusturya ve İngiliz konsoloslarının protestosuna yol açmıştır. Bunun üzerine söz konusu yolcuların eğer gerçekten bu milletlerin tabiiyetinde oldukları kanıtlanırsa geminin Beyrut'tan dönüşünde bu yanlışın düzeltileceği bildirilmiştir. Ancak gemi Beyrut'tan fırtınalı, karanlık bir gecede döndüğünden limana yanaşamamış ve sadece iki saat kadar açıkta durabilmiş, bu zaman zarfında da tabiiyet incelemesi yapılamamıştır. Lloyds acentesi iki kadını polislin tüm engellemelerine rağmen sahile çıkarmış ve söz konusu gemi geriye kalan yolcuları ile yoluna devam etmiştir. Şiddetli bir fırtınaya maruz kalan gemi beş gün boyunca Beyrut civarlarında seyretmiş ve en sonunda yakınlarda bir yere sığınmıştır. Lübnan Valisi Rüstem Paşa üç aileyi himayesi altına almış ve kendi inisiyatifi ile karaya çıkmalarına izin vermiştir. Kaptan yolcuları gemide bulunan birkaç parça yiyecek ile hayatta tutmuştur. En sonunda gemi geri dönmüş ve bu arada kaymakam da Suriye valiliğinden aldığı emir doğrultusunda, yabancı elçilik acentelerine, hiçbir uyruktan Yahudi göçmenin bu topraklara gelmelerine izin verilmeyeceğini belirten bir genelge

göndermiştir. Bu emrin bir kopyası Amerikan konsolosuna da tebliğ edilmiş ve Filistin topraklarına yerleşimi yasaklayan emir Amerika vatandaşı olan Yahudiler için daha önce karşılaşmadıkları bir tutum olmuştur²².

İşin detayları biraz daha araştırıldıktan sonra, aslında gemideki Yahudilerin pek çoğunun sanıldığı gibi göç amacıyla yola çıkmadıkları anlaşılmıştır. Mesela İngiliz vatandaşı olan ve Bombay'dan gelmekte olan bir haham Kudüs'ü ziyaret amacıyla gemiye binmiştir. Yine İngiliz pasaportu ile yolculuk etmekte olan Tiberyus Yahudileri'nin Beyrut'tan deniz yoluyla evlerine dönmek üzere gemide yer aldıkları görülmüştür. Ancak yaşanan yoğun göç hareketlerinden dolayı son derece mağdur durumda kalmış olan Osmanlı Hükümeti artık bunların ayrımını yapabilecek durumdan çoktan çıkmış ve tümünden yasaklamalarla duruma çare arayışına girmiştir. Nitekim İngiliz konsolosunun da olaya el koyma girişimi sonuçsuz kalmış, nihayetinde gemi Mısır'a doğru yola çıkarılmıştır²³.

Bundan sonra da Yahudiler ve yolcuların akıbetleri spekülasyon konusu oluşturmaya devam etmiştir. Nitekim "Türkiye ve Yahudiler, İlginç Bir Uluslararası Sorun" başlıklı yazıda uzunca yer verilen bu olayla ilgili şöyle bir yorumdan da kaçınılmamıştır: "*Türk Hükümeti herhalde bütün dost ve müttefikleriyle ters düşmek isteseydi, bunun için mevcut tüm antlaşmaları ve kuralları hiçe sayarak kutsal topraklara vatandaşlarının girişini yasakladığını bildirmekten daha uygun bir sebep bulamazdı. İstanbul'dan böyle bir emrin çıktığını hayal etmek dahi güçtür. Hatta akıllı bir adam olan Suriye genel valisinin de böyle bir emir verebileceğini düşünmek de zordur. Öyleyse suçlu olarak gösterilecek olan kaymakam Yahudi göçünü bu şekilde kamuoyunun gündemine olumsuz bir şekilde taşıyarak ülkesini epey güç bir duruma sokmuş olmaktadır.*"²⁴

Yaşanan tüm olaylar, İstanbul'da kendilerine Filistin'e girmek için pasaport verilmiş olanlar ve Filistin'e daha önce gelmiş olup yerleşmiş Yahudilerle ilgili soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Nitekim bunların da tıpkı gemideki Yahudi yolcular gibi geri gönderilip gönderilmeyeceği merak

²² BOA, HR.SYS, 58/7.

²³ BOA, HR.SYS, 58/7.

²⁴ BOA, HR.SYS, 58/7.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

konusu olmuştur. Yazıda yapılan en ilginç yorum ise, kaçak gelip yerleşmek isteyen ya da daha doğru bir ifadeyle yerleştirilmek istenen Yahudilerle ilgili olup bitenlerin Hükümete Kudüs, Safed ve diğer bölgelere daha önce gelip yerleşen Yahudiler tarafından bildirildiği olmuştur. Yine yoruma göre, çok yoksul olan bu Yahudiler, Avrupalı zengin Yahudilerden yardım gördükleri için Hükümetin bu yerleşimi önlemesine yardımcı olmayı tercih etmişlerdir²⁵.

Buradan anlaşıldığı üzere Osmanlı Hükümeti Yahudi muhacirlerle ilgili olarak büyük sıkıntılar yaşamıştır. Bir taraftan siyasî sebeplerle Osmanlı vatandaşlığına geçme ve Filistin haricinde bir yere yerleşme şartlarıyla muhacirleri kabul ederken, diğer taraftan da hızla yığılan kalabalıkların rüşvet yoluyla giriş yapmalarını da engelleyememiştir. Osmanlı Hükümeti'nin memurları arasındaki yolsuzluğu engelleyememesi, başına açılacak yeni dertlerin de en büyük kaynağını oluşturmuştur. Bu olayda suçlanan kaymakam da aslında bu emir ve yasak ihlallerinin verdiği çaresizlik içinde, gemideki muhacirlerin Filistin'e yerleşme ihtimaline karşılık vali ile birlikte tedbir alarak Hükümetin çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Ancak bunların ülkeye girişlerinden itibaren yapılması gereken incelemeler yapılmadığı ve gemideki yolcuların ne amaçla geldiği tam olarak tespit edilemediğinden uluslararası kamuoyunda Yahudileri mağdur etmekle suçlanmıştır.

II. Osmanlı Devleti'nin Yahudi Muhacirleri Kabulü İçin Yapılan Teklifler

Osmanlı Devleti, 1880'li yıllardan itibaren yoğun olarak karşılaştığı Yahudi göçleri konusunda oldukça büyük sıkıntılar yaşamıştır. Bir taraftan devletin içinde bulunduğu ekonomik durumun bu muhacirleri ağırlamaya elverişli olmayışı, diğer taraftan da bunların özellikle Filistin bölgesinde yerleşme istekleri Hükümeti büyük bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Siyasî nedenlerle Filistin'e göçü kesinlikle kabul etmeyen Sultan II. Abdülhamid, Yahudilerin ileri gelenlerinden bu konuda çeşitli teklifler ve mektuplar almış, Ancak Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine izin verilmesi karşılığında para dahil "*devlet yararına*" teklif edilen hiçbir şeyi kabul etmemiştir.

²⁵ BOA, HR.SYS, 58/7.

Yahudi göçmenler konusunda en aktif olarak çalışanlardan birisi olan Lawrens Oliphant, 1879'da Sultan'a bir layiha sunmuştur. Bu layihaya göre, Filistin'de bir ilticagâh kurulması hem Yahudileri zulüm ve adaletsizlikten kurtaracak, hem de böylece Yahudiler bir taraftan Bedevi Arapları medenileştirirken, sanayi, ziraat ve sanatı da geliştireceklerdir. Muhacirlere verilecek arazi karşılığında Hükümet yüklü bir para alacak, tüm bu işlerle merkezi İstanbul'da olan "Arz-ı Filistin'de İskan-ı Muhacirin Osmanlı Kumpanyası" adıyla kurulacak olan şirket ilgilenecektir. Kumpanya kendisine satılan arazideki orman, maden ve binaları istediği gibi değerlendirecek, Hayfa-Taberiye-Lut Gölü arasında bir demiryolu inşa ederek demiryolunun her iki yanındaki birer kilometrelik alanı da tasarrufunda bulundurabilecektir. Ayrıca Kumpanya, göçmenlerin yerleştiği yerlerde her türlü ıslahatı yaparak istediği kadar vergi alabilecektir. Göçmenler, tabiiyetleri ne olursa olsun Osmanlı vatandaşı kabul edilerek devlet hizmetinde ve başka yerlerde istihdam olabileceklerdir. Bu arazide Kumpanya idaresinde Suriye vilayetine bağlı ayrı bir mutasarrıflık oluşturulacak, yerli ahali de Kumpanya yönetimine geçecek, asayiş yine kendi aralarından seçilecek mutasarrıfa bağlı piyadeler ve süvarilerce sağlanacaktır²⁶. Aslında dönemin ekonomik koşulları içinde oldukça cazip görünen bu teklif Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüş; ancak siyasi nedenlerle kesinlikle ret cevabı verilmiştir. Buna rağmen Oliphant fikirlerinden asla vazgeçmemiş, hayatını bu meseleye adanmıştır. Teklifin reddedilmesinin ardından Filistin'e yerleşmeye karar vermiş, gerek çeşitli Yahudi fonlarının kurulmasına aracılık ederek, gerekse Yahudilerin zulüm gördükleri ülkeleri ziyaret ederek maddî-manevî her konuda onların en büyük destekçisi olmaya devam etmiştir²⁷.

Yahudilere maddî yardımlarla destek olan zenginlerden bir diğeri de Rumeli Demiryolları'nın yapımını üstlenerek Osmanlı Devleti'ni büyük zarara uğratmış olan ünlü banker Baron De Hirsch'dir. Baron Hirsch kendi adıyla anılan "Baron De Hirsch Fonu"nun kurucusu ve destekçisi olarak Yahudilerin göç ve yerleşimlerini büyük ölçüde finanse etmiştir. Özellikle Rusyalı Yahudilerin buradan kurtulabilmeleri için parasal yardım dışında diplomatik

²⁶ Layihanın tam metni ve transkribi için bkz. Kodaman-İpek, a.g.m., s. 575.

²⁷ Ş. Tufan Buzpınar, "II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında Filistin'de Yahudi İskanı Girişimleri (1879-1882)", *Türkiye Günlüğü*, sayı 30 (Eylül-Ekim 1994), s. 61.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

ilişkiler de kurmak suretiyle buradaki Yahudilerin göç işlerini üstlenmiştir. Baron Hirsch'in 1891 yılında planlamış olduğu bu göç Arjantin'e gerçekleştirilecek, dayanılmaz koşullar içinde bulunan Rusyalı Yahudiler buradan çıkarılarak Arjantin arazisinde iskan ettirilecektir. Ancak Baron Hirsch'in bu planı çeşitli yönlerden büyük eleştiriler almıştır. Bunlardan birisi bu yolda kullanılması planlanan 5 milyon liranın ancak 250 bin Yahudi'nin Arjantin'e iskanını finanse etmeye yetebileceği, Rusya'da ise yaklaşık 5 milyon Yahudi nüfusunun yaşadığı gerçeğidir²⁸. Baron Hirsch fonu aynı zamanda yukarıda belirtildiği üzere Yahudi iskanının gerçekleştirilebileceği her yerde onlara yardım elini uzatmıştır.

Rusya ve Romanyalı Yahudilerin belki de en büyük şansları dünya ekonomik dengelerini ellerinde oynatan zengin soydaşlara sahip olmalarıdır. Dünyanın en büyük banker ailelerinden biri olan Rotschildler de ekonomik ve siyasî yaptırımlarını kullanarak çeşitli yollarla milli vazifelerini yerine getirmişlerdir. Rotschild'in para fonuna destekten başka yaptığı en büyük yardım, Filistin arazisinde satın aldığı topraklara çeşitli yollarla muhacirler getirip yerleştirmesidir. Arz-ı Filistin'de yabancıların toprak satın almasının serbest olduğu zamanlarda kendi adlarına ve yasağın getirilmesinden sonra başkalarının adına toprak satın alarak, bazen de Osmanlı Devleti'yle olan ekonomik ilişkilerinin bir ödülü olarak "*bir kereye mahsus*" aldıkları imtiyazlarla buralarda epeyce mülk sahibi olan Rotschildler, düşünülen Yahudi yerleşiminin de temellerini oluşturmuşlardır. Öyle ki, Edmond De Rotschild'in vekili tarafından Padişaha yazılan bir mektupta, daha önce Osmanlı tabiyetini kabul ederek Rotschild ianesiyle zamanında Suriye bölgesine yerleştirilmek suretiyle pek çok Yahudi'nin sefaletten kurtarıldığı, bunların dışında ötede beride halen büyük eziyetler çeken diğer kardeşlerinin de Osmanlı vatandaşlığını kabul şartıyla yine Rotschild ianesi vasıtasıyla buraya yerleşmelerine izin verilmesi istenmiştir²⁹.

Petersburg sefirine "Hamiyelih" adlı gazetenin direktörü ve aynı zamanda Cemiyet-i İsrailiye Komitesi'nin reisi tarafından yazılan mektupta da Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri için izin istenmiştir. Mektubun ilk kısmında

²⁸ BOA, Y.PRK.TKM, 22/9.

²⁹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Arzuhaller ve Journaller (Y.PRK.AZJ), 55/88.

yine Yahudilerin Rusya’da gördüğü zulüm anlatılırken, antisemitizmin zeki, çalışkan ve ahlaklı Yahudileri mahvetmeyi amaçladığından, Almanya’da başlayıp Macaristan ve Rusya’ya sirayet eden bu harekete katılanların Yahudilere pek çok kötülüklerde bulunduğu ve Rusya’da yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Yahudilerin göç etmekten başka çareleri kalmadığından bahsedilmektedir. Mektubun devamında da bu göç olayının hem Yahudiler hem de yerleşecekleri yeni topraklar açısından sağlayacağı menfaatler anlatılmaktadır: *“Göç eden Yahudiler bir taraftan kabul edildikleri memlekete hizmette bulunacaklar ve diğer taraftan ziraat işleriyle ailelerinin geçimini sağlayacaklardır. Gerek doğası, havası ve suyu yüzünden, gerekse de Musevilerin tarihi bağları yüzünden Suriye ve Arz-ı Filistin bu muhaceret için son derece uygundur. Ancak bu muhaceretin Babiali tarafından endişeyle karşılanmasına hiç gerek yoktur, çünkü Yahudilerin tek amaçları Osmanlı kanunları himayesinde huzur içinde ailelerinin geçimini sağlamak ve bu verimli araziye geliştirmektir. Bunun için de Hükümetten kesinlikle para yardımı istemeyip, yalnızca kendi paralarıyla satın aldıkları arazide çalışma müsaadesi istemektedirler. Nitekim verimli Arz-ı Filistin topraklarından memleket lehine en yüksek faydanın elde edilebilmesi için Yahudiler gibi maharetli ellere ihtiyaç vardır.”* Cemiyet-i İsrailiyye Komitesi reisinin mektubunda, Osmanlı Devleti’nin Yahudilerin Filistin topraklarında bir devlet kuracağı yolundaki kaygılarını gidermek için de şu ifadelerle yer verilmiştir: *“Burada ziraat, sanayi ve sanat tesis ederek Hükümet için faydadan başka bir şey amaçlamayan Yahudilerin, Hz Davud’un Devletini yeniden kurma hevesinde oldukları söylenmektedir. Ancak, buraya gelen muhacirlerin bir kısmı karadan, bir kısmı da denizden geldiği için bunlar arasında herhangi bir bağlantının olması mümkün değildir. Ayrıca tebea olarak sakin bir millet olan Yahudiler silah kullanmayı da bilmezler. Şayet bunların bir Avrupa Devleti’nin himayesinde hareket ettikleri düşünülecek olursa Avrupa’daki antisemitizm hatırlanmalıdır, ayrıca Osmanlı Devleti’nin şimdiye kadar himayesine aldığı hiçbir Yahudi Avrupa Devletlerinden bir yardım istememiştir. Rusya’dan büyük sıkıntılarla kovulan Yahudiler Müslüman bir hükümdarın idaresine girmekten büyük bir memnuniyet duyacaktır.”* Ancak tüm ısrarlara karşı tedbiri elden bırakmayan Osmanlı Hükümeti bu mektuba da tıpkı diğerlerine verdiği cevabı vermiş ve

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

Yahudi muhacirlerin ancak Osmanlı vatandaşlığını kabul etmek ve Filistin'den başka bir yere yerleşmek kaydıyla kabul edilebileceğini bildirmiştir³⁰.

Arz-ı Filistin dışındaki yerlere muhaceret serbestliği tanınmakla birlikte, yoğun Yahudi muhacereti konusunda başı epey ağrımış olan Hükümet bir süre sonra buna bile bir yasaklama getirmek zorunda kalmıştır. Bükreş tüccarından olup İstanbul'da misafir olarak bulunan David Viç imzasıyla Hariciye Nezareti'ne verilen 1900 tarihli bir arzuhalde, Bükreş'te bulunan yüz hane Musevi ahalinin Hükümet'ten araziden başka herhangi bir talepte bulunmayacakları teminatı ve Bank-ı Osmani'ye 50 bin frank vereceklerinden bahisle, Ankara ve Konya vilayetlerinde iskanlarına izin verilmesi istenmiştir. Ancak buna karşı Hükümetin tavrı kesin olmuş ve “*artık Romanya'dan gelecek muhacirlerin kabul edilmeyeceği doğrultusunda alınan karar gereğince bu iskana müsaade edilemeyeceği*” bildirilmiştir³¹.

Romanyalı muhacirlere yardım elini uzatmak isteyenlerden biri de siyonizmin kurucusu Teodor Herzl olmuştur. Teodor Herzl, Romanyalı muhacirler tarafından kendisine yazılan mektuplara kayıtsız kalmamış, Vambery'nin aracılığıyla II. Abdülhamid'e bir mektup yazarak, Romanyalı kardeşlerinin kabulünü rica etmiştir³². Vambery, daha önce 1891 tarihinde Londra'daki “Zalamalud Rusya” adlı gazeteye yazmış olduğu mektubunda da Rusya'daki Yahudilerin çektikleri eziyetlerden bahisle Rusya'nın bu davranışı önünde Avrupa'nın kayıtsız kalmasını eleştirmiştir³³.

III. Osmanlı Devleti'nin Yahudi Muhacirlere Karşı Tutumu

Osmanlı Devleti, tarihi boyunca kendisine sığınan diğer mültecilere gösterdiği misafirperverliği Rusya ve Romanya'dan kaçan Yahudi muhacirlere karşı da göstermiş, Filistin ve çevresi hariç, topraklarında bunların yerleşimine izin vermiştir. Ancak 1882 yılından itibaren gerek bunların sayılarının çoğalması yüzünden çekilen sıkıntılar ve gerekse de Filistin topraklarına artan

³⁰ BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası Belgeleri (HR.TO.), 90/61.

³¹ BOA, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM.), 509/10.

³² *Siyonizmin Kurucusu Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamid*, yay. haz. Ergun Göze, İstanbul 1995, s. 218.

³³ BOA, Y.PRK.TKM, 22/49.

talep Osmanlı Hükümetinin göçe bakışını da değiştirmiş, Osmanlı vatandaşı olanların dışındaki muhacirlerin girişine izin verilmemiştir. Nitekim Rusya ve Romanya'dan gelip Suriye'ye yerleşen 500 kadar Yahudi, Osmanlı vatandaşı olmadıkları gerekçesiyle buradan çıkarılmışlardır. Yazdıkları arzuhalle yerleşim izni isteyen Yahudi göçmenlere, Osmanlı vatandaşlığına geçmedikleri sürece buraya yerleşmelerine müsaade edilmeyeceği bildirilmiştir³⁴. Rusya Yahudilerinden de Suriye'ye birçok kişi gelip yerleşmek istemiştir. Beyrut'taki Rusya Konsolosu buraya yerleşmek için Osmanlı tabiiyetine geçmeleri ya da yüz frank gibi bir bedel ödemeleri gerektiğini söylemiştir. Ancak yüz frank vererek yerleşme isteklerinin gerçekleşeceğini zanneden Yahudiler için Osmanlı yetkililer tarafından verilen cevap büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Nitekim bunlara da durumun kanuna aykırı olduğu ve "*Osmanlı tabiiyetinde olmadıkça yerleşimlerine ve Osmanlı topraklarına girişlerine müsaade edilmeyeceği*" bildirilmiştir³⁵.

Osmanlı Hükümeti muhacirleri kabul konusundaki şartlarını ne kadar tekrarlarsa tekrarlasın yine de bunun ihlal edilmesini önlemek mümkün olmamıştır. Odesa'dan İstanbul'a gelmiş olan bir vapurda bulunan Rus uyruklu 17 kadar Musevi hakkında ne yapılacağı Osmanlı memurlarını yine ikilemde bırakmıştır. Mavnalarla limana bırakılan muhacirlerle ilgili bir yandan karaya çıkma yasağı, diğer yandan da bunların yaşadıkları sefalet arasında kalan görevliler Hükümetle uzunca bir yazışma süreci yaşamışlardır. Nihayet yazışmaların sonucunda alınan emir Yahudilerin taht-ı nezarete alınmaları ve sonra da Hasköy'e gönderilmeleri doğrultusunda olmuştur³⁶. Ancak bu muhacirlerle ilgili gösterilen iyi niyet kendilerinden sonrakilere örnek teşkil etmiş ve bu yolla gelen 45 kişi de yine taht-ı nezarete alınarak idare-i mahsus vapuruyla İzmir'e gönderilmiştir. Durum bununla da sınırlı kalmamış, arkadan gelen 426 nüfus bu kez vapurdan çıkarılmaksızın Adana ve Mersin'e nakledildiği gibi, daha sonra gelmiş olan 62 kişi de aynı şekilde İzmir ve Selanik'e gönderilmiştir. Bunların Hükümeti düşürdüğü güç durumdan dolayı Rusya Sefaretine de bir tebligatla bundan sonra kesinlikle muhacir sevk

³⁴ BOA, Yıldız Evrakı Mütenevvî Maruzât (Y.MTV.), 69/17.

³⁵ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi (Y.PRK.BŞK.), 76/63.

³⁶ BOA, İrade Hususi Belgeleri (İ.HUS.), 1310 M-42.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

edilmemesi istenmiş, gelecek olanların asla kabul edilmeyeceği de eklenmiştir³⁷.

Fakat tüm bu yasaklar ve uygulamalar işe yaramamış olacak ki, gerek Rusya'dan gerekse de Romanya'dan Yahudi muhacirler gelmeye devam etmiştir. Nitekim Romanyalı 30-40 kadar Yahudi, Hükümetin kendilerine karşı koymuş olduğu yasaklara karşı, ticaret yapma ve seyahat etme bahanesiyle giriş yapmayı başarmıştır. Bunların bir kısmı daha önce bağlantı kurdukları kişi vasıtasıyla ele geçirdikleri Ankara dahilindeki bir çiftliğe ve bir kısmı da Eskişehir vilayetine giderek tabiiyetlerini de muhafaza etmek suretiyle yerleşmişlerdir. Bunun öğrenilmesi üzerine, yine bu gibi olayların yaşanmaması için daha dikkatli davranılması hatırlatılırken, Romanya sefaretine de bir yazı gönderilerek, seyahat ve ticaret amaçlı olarak geleceklere bir ay süreli bir geçiş tezkiresi verilmesi istenmiştir³⁸.

Osmanlı topraklarına kabul edilmek için Osmanlı tabiiyetine geçme şartını yerine getirenler için de bazı yasaklar devam etmiştir. Bunların özellikle Filistin'e yerleşmelerini önlemek amacıyla kendilerinden yazılı bir belge alınmış; Selanik, İzmir, Aydın başta olmak üzere Ankara, Adana, Eskişehir gibi yerlere yerleşmeleri sağlanmıştır. Göç olayının amacının giderek siyasî bir şekil alıp Filistin'e yerleşmeye doğru gitmesiyle birlikte alınan tedbirler ve bu konuda gösterilen hassasiyet de arttırılmıştır. Bununla birlikte yaşanan bazı olaylar göstermiştir ki, aslında Yahudilerin hepsi Filistin'e yerleşim konusunda siyasî bir bilinç ve amaç taşımamaktadır. Örneğin Hocabey şehbenderliğine gelen pek çok Yahudi muhacir Filistin'e gitmek için vize alamayınca, aslında Filistin'i sadece mezhepdaşlarından duydukları için istediklerini, burası olmazsa can ve mallarının korunacağı başka bir yerde de ikamet edebileceklerini ifade etmişlerdir. Yani kısacası bunların amaçları kutsal topraklarda bir Yahudi devleti kurmak değil, canlarını kurtarmaktır. Bunun yanında Hocabey'den vize isteyenler arasında Filistin'e yerleşme konusunda ısrarlı olanlar da vardır. Ancak Filistin'e doğrudan gidiş söz konusu olamayacağından bunlar Osmanlı sınırları içinde herhangi bir yere vize isteyerek oradan Filistin'e geçmeyi planlamışlardır. Hatta Hocabey'den Filistin'e direk işleyen yük gemilerine

³⁷ BOA, İ.HUS, 1310 M-172.

³⁸ BOA, A.MKT.MHM, 659/40.

saklanmayı düşünenlerin bile olduğunu şehbender büyük bir endişeyle Hükümete bildirmiştir. Yaşanan en büyük sıkıntılardan birisi de memurların uygulamalar ve alınacak tedbirler hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasıdır. Aslında bu da oldukça doğal sayılmalıdır; çünkü Hükümet de bunlara karşı en baştan itibaren kararlı ve kesin bir tedbirler bütünü oluşturamamıştır. Örneğin “*Hocabey’den vize isteyerek Rusya’dan göç edecekler nasıl kaydedileceklerdir? Osmanlı vatandaşlığına geçenler için nasıl bir belge düzenlenecektir? Bunların tabiiyetleri Osmanlı topraklarında bir süre oturduktan sonra mı onaylanacak yoksa şehbenderin bunlara tabiiyet verme hakkı var mıdır?*” gibi sorular uzun bir süre kafaları meşgul etmiştir³⁹.

Yabancı uyruklu muhacirler memlekete kabul edilmeyip Osmanlı toprakları dışında istedikleri başka yerlere gönderilirken, Osmanlı tabiiyetini kabul edenlerin de özellikle İstanbul’da kalmak istemeleri çeşitli sıkıntılara neden olmuştur. En büyük sorun bunların oluşturdukları büyük kalabalıktır. Bu kalabalığı önlemek için İstanbul dışındaki diğer vilayetlere gönderilmeleri geçici de olsa bir çözüm oluşturmuştur. Bundan sonra da alınan kararlar, tekrar aynı sıkıntıların yaşanmaması için, Yahudi muhacirlerin İstanbul’a kabul edilmeyecekleri, gelenlerin de geldikleri yerlere ya da istedikleri bir yabancı memlekete gönderilecekleri bildirilmiştir⁴⁰. Ancak alınan tüm tedbirlere rağmen, Osmanlı tabiiyetinde olanların İstanbul’a yerleşmeleri önlenememiştir. Nitekim Rusya’dan Çariçe adlı vapurla gelen 55 nüfus Yahudi’den 45’inin Osmanlı tabiiyetinde olduğu ellerindeki pasaportlardan anlaşılmış ve bunların isteği üzerine İstanbul’da kalmalarına müsaade edilerek Hasköy’deki Cezayirli hanesine yerleştirilmişlerdir. Ancak burası daha önce yerleştirilenler yüzünden zaten oldukça kalabalık olduğu için izdiham bir kat daha artmıştır⁴¹. Elbette ki bu kalabalık içindeki yaşam şartları sağlık ve temizlik sıkıntısını da beraberinde getirmiş, bunlar arasında pek çok salgın hastalık görülmüştür. Belediyece alınan tedbirler de bu kalabalık için yeterli olmamış, Ortaköy’de Sivastopol hanı ile “üç binalı” denilen yerin içinde bulunan barakalarda yerleşmiş olan Yahudiler arasında çiçek ve kızamık gibi hastalıklar baş göstermiştir. Bu barakaların yıkılıp temizlenmesi ve yerine sağlık koşullarına uygun yeni barakaların

³⁹ BOA, HR.TO, 333/24.

⁴⁰ BOA, İ.HUS, 1340 M-42.

⁴¹ BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 1984/66.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

yapılması gerektiği halde belediyenin mali şartları buna elverişli olmadığı için bu da mümkün olamamıştır. Yabancı uyruklu olanlar geri gönderilmekle beraber, Osmanlı uyruklular için kabul şart olduğundan bunların kalabalık yığınlar oluşturmaları engellenememiştir. Yalnızca birer ikişer zengin Musevilerin yanına yerleştirilmeleri gibi alınabilecek bazı küçük tedbirlerle bunların yaratacağı olumsuz şartlar en aza indirgenmeye çalışılmıştır⁴².

Bazen de sevk ve iskan edilen Yahudiler buldukları yerin şartlarından memnun kalmayarak yer değiştirme girişiminde bulunmuşlardır. Rusya'dan gelip Kavala'ya yerleştirilen kırk kadar Yahudi, oranın havasına ve suyuna alışamadıklarından bahisle masrafları Yahudi milleti tarafından karşılanmak üzere İzmir yoluyla Marsilya'ya gitmek için izin istemişler ve kendilerine Hükümet tarafından gerekli izin verilmiştir⁴³.

Osmanlı Hükümeti Yahudi muhacirler için elindeki şartları mümkün olduğunca zorlamıştır. İçinde bulunulan ekonomik koşulların aslında el vermemesiyle birlikte, mağduriyetlerinin önlenmesi amacıyla muhacirlerin nakledildikleri yerlere kadar yol masrafları bile karşılanmıştır. 1893 yılında Dahiliye Nezareti'nden Muhacirin Komisyonu'na gönderilen 72 bin 33 kuruşun 52 bin 961 kuruşu Selanik ve Aydın'a gönderilen Yahudi muhacirlerin masraflarına ayrılmıştır⁴⁴. Ancak Hükümetin bu tutumu bazen muhacirlerce suistimale uğratılmış, sürekli yer değiştirme talepleri gelmiştir. Bu konuda yaşanan bazı olayların tekrarını önlemek amacıyla, masrafları karşılanarak yerleştirilen muhacirlerin bir daha geri dönmelerine izin verilmemesi gibi bir karar alınmıştır⁴⁵.

Sonuç

Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşamakta olan Yahudiler siyasî, ekonomik ve dinsel sebeplerle kendilerine yönelen tepkiler ve uygulanan baskılara karşı çaresiz göç etmek zorunda kalmışlardır. XIX. yüzyılın sonlarında bu göç hareketi özellikle o dönemde Osmanlı yönetimi altında olan Filistin

⁴² BOA, DH.MKT, 1980/23.

⁴³ BOA, DH.MKT, 1989/77.

⁴⁴ BOA, DH.MKT, 2045/76.

⁴⁵ BOA, DH.MKT, 54/28.

topraklarına doğru yoğunlaşmıştır. Osmanlı Devleti Yahudilerden gelen talep üzerine bir yandan insanlık vazifesini yerine getirip Yahudilere kucak açarken, diğer yandan da Filistin bölgesi için bazı siyasî kaygılara düşmüştür. Bu nedenle Yahudi sığınmacılara karşı bazı sınırlamalar getirmiş, Osmanlı vatandaşlığına geçmek ve Filistin dışında bir yerde yerleşmek şartıyla bunları topraklarına kabul etmiştir. Bahsedilen dönemde Osmanlı Devleti siyasî ve ekonomik yönden oldukça kötü bir durumda bulunmasına rağmen, Yahudiler önceki yaşantılarına nazaran durumlarından büyük bir memnuniyet duymuşlardır. En azından bundan sonra Rusya'da ve Romanya'da olduğu gibi haklarında çıkarılan kanunlarla vatandaşlıktan dışlanmamışlar, Çar'ın memurlarının katı uygulamalarına maruz kalmamışlardır. Her ne kadar Osmanlı memleketine geldikleri ilk zamanlarda oluşturdukları kalabalık yüzünden bir takım sıkıntılar çekmişlerse de, bu sıkıntılar daha önce bahsedildiği üzere diğer yerlerde gördükleri baskı ve eziyetin yanında bahse değer bile gözükmemektedir.

Tüm dünyanın gözü önünde Rusya ve Romanya'daki Yahudilere yapılan baskılar Avrupalı büyük devletlerin pek ilgisini çekmemiştir. Aynı dönemlerde Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenilerin ve Balkanlarda yaşayan milletlerin hak ve hukuk koruyuculuğuna soyunan devletler, Rusya'daki Yahudiler karşısında gözlerini ve kulaklarını kapatmayı tercih etmişlerdir. Bu da bir kez daha göstermiştir ki, Avrupalı devletler ancak kendi çıkarlarını ilgilendiren konularda insanlık haklarıyla ilgilenmişlerdir.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİ MUHACİRLER

Abstract

THE JEWISH REFUGEES FROM RUSSIA AND ROMANIA DURING THE REIGN OF ABDULHAMID II

The oppressions and constraints made emigration inevitable and the only way out for Jewish people since their exodus from ancient Egypt. Ottoman hospitality toward the refugees who were seeking a safe haven, made the empire a favorable station point for the emigrating Jews. Discrimination and persecution towards the Jews in various countries like Russia and Romania led them to take sanctuary in Ottoman State, where their coreligionists subsisted peacefully since the 15th century. Ottoman statesmen, who safeguarded them until the Jewish problem came to the fore, changed their attitudes when Jews began to demand a Jewish state in Palestine. Ottoman State started to take measures against new Jewish settlements in the area while new restrictions for emigrant acquiescence were created.

Keywords: Jew, Refugee, Ottoman State, European Press, Palestine, Russia, Romania.

